

BRONZA DAVRI MO‘MINOBOD MAKONI TARIXIDAN LAVHALAR

Djabborov Alisher Kuychiyevich

Samarqand davlat universiteti tarix fakulteti
arxeologiya yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
E-mail: historic85@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mamlakatimiz va xalqimiz juda boy madaniy va ma’naviy o‘tmishga ega. Bu haqiqatni yurtimiz madaniy yodgorliklari bo‘ylab sayr qilganimizda yoki tariximizga oid manbalarni o‘qib-o‘rganimizda bevosita his qila olishimiz mumkin. Bular sirasiga ko‘plab misollar keltirishimiz mumkin. Jumladan, birgina Urgut tumani hududi bronza davri arxeologiyasiga oid bo‘lgan Mo‘minobod makonini o‘rganar ekanmiz, ushbu davrda yashagan ajdodlarimiz, ularning turmush tarzi, boy madaniy urf-odatlarini to‘g‘risida qiziqarli ma’lumotlarga ega bo‘lamiz.

Kalit so‘zlar: Mo‘minobod makoni, bronza davri, Urgut, zeb-ziynatlar, miloddan avvalgi XIII-X asrlar, D.N.Lev, A.Asqarov.

ABSTRACT

Our country and people have a very rich cultural and spiritual past. We can directly feel this fact when we walk around the cultural monuments of our country or when we read and study the sources of our history. We can give many examples of these. In particular, when we study the site of Mominabad, which belongs to the archeology of the bronze age, the territory of Urgut district, we will get interesting information about our ancestors who lived in this period, their lifestyle, and rich cultural traditions.

Keywords: Mominabad area, Bronze Age, Urgut, ornaments, XIII-X centuries BC, D.N. Lev, A. Askarov.

Barchamizga ma’lumki, vatanimiz tarixi bir necha ming yilliklar bilan hamohangdir. Bu ming yilliklar davomida yurtimiz hududlarida yashagan ajdodlarimiz o‘zlaridan o‘ziga xos tarix va madaniyatni qoldirganlar. Ushbu madaniy va ma’naviy merosni asrab-avaylash esa bizning burchimiz hisoblanadi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, respublikamiz mustaqilligi dastlabki kunlaridanoq hukumatimiz rahbarlari va qolaversa ziyolilar qatlamlari tomonidan o‘z tilimiz, urf-odatlarimiz va tariximizni saqlash, uni to‘g‘ri yoritish hamda kelajak avlodga yetkazish uchun harakatlar amalga oshirib kelinmoqda. Xususan, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning «...tarixiy merosni

asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir»¹¹² deb ta'kidlaganlari yuqoridagi fikrlarning qanchalik haqiqatga yaqinligini ko'rsatib turadi. Shunday ekan, bizlar shu yurt farzandi va ertasi sifatida o'z tariximiz va madaniyatimizni chuqurroq o'rganmog'imiz, uni kelajak avlod uchun asramog'imiz hamda yetkazmog'imiz lozim bo'ladi.

Yurtimiz tarixining muhim arxeologik yodgorliklaridan biri bu - Urgut tumani arxeologiyasida muhim o'rin tutgan arxeologik yodgorlik, ya'ni Mo'minobod makonidir. Bu yodgorlik bronza davriga oid hisoblanib, Samarqand viloyati Urgut tumani hududi Mo'minobod qishlog'ida, Urgut shahridan 22 km janubi sharqda, Samarqand shahridan 64 km sharqda, Zarafshonning chap qirg'og'ida, tog' etagidan oqib tushadigan soylardan birining sohilida joylashgan. Ushbu yodgorlik quyidagi holatda kashf etiladi: Mo'minobod qishlog'ida yashovchi fuqaro Mirzo Toshev tomorqasida uzum ko'chati ekish uchun o'rachalar qaziyotganida ayol kishi suyak qoldig'i, sopol buyum va bronza bezaklarini topganligi xususida 1964 yil 10 aprel kuni mahalliy o'qituvchi Samarqand davlat universitetiga xabar beradi.¹¹³ Samarqand davlat universiteti arxeologik otryadi arxeolog olim D.N.Lev boshchiligida yodgorlikka yetib borib, tadqiqotlar olib boradi. Batafsil tadqiqotlar 1966 yilning kuzidan boshlab O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi, arxeolog olim A.Asqarov tomonidan amalga oshiriladi.¹¹⁴ Qolaversa, 1985-1987 yillarda O'zbekiston SSR fanlar akademiyasi Urgut otryadi va 2005-2007 yillarda O'zbekiston-Italiya arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan ham dala qidiruv ishlari olib boriladi.¹¹⁵ Arxeolog olim A.Asqarovning ma'lumotiga ko'ra, fuqaro M.Toshev o'z tomorqasini buldozer orqali surdirib, tekislatgan. Shunday bo'lsada, biror bir qabr vayron bo'lmagan.¹¹⁶ Mo'minobod makoni qabriston tipidagi arxeologik yodgorlik bo'lib, ushbu qabristondan 5 ta qabr topilgan. Boshqa bir ma'lumotda esa, ya'ni arxeolog olim M.Jo'raqulov va arxeolog olim D.Jo'raqulovalar Mo'minobod qabristonida 6 ta qabr o'rganilganligini ta'kidlashadi.¹¹⁷ Qabrlarda skeletlar bir yoni bilan, oyoq-qo'llari

¹¹² Мирзиёев Ш.М. «Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз». 1-жилд. Тошкент «Ўзбекистон» 2017й. Б-29.

¹¹³ Лев Д.Н. «Погребение бронзовой эпохи близ г. Самарканда» // Краткие сообщения. вып 108, изд-во «Наука». Москва 1966 г. Стр-101

¹¹⁴ Аскарлов А. «Могильник эпохи бронзы в Муминабаде» // Краткие сообщения. вып 122, изд-во «Наука». Москва 1970 г. Стр-64.

¹¹⁵ Бердимуратов А.Э.«Каталог археологических памятников Узбекистана» Том 1. Самаркандская область. Часть 3. Ургутский район / Бердимуратов А.Э. – Самарканд, 2017 г. Стр-21.

¹¹⁶ Аскарлов А. «Раскопки могильника эпохи бронзы в Муминабаде» // История материальной культуры Узбекистана. Вып 8, изд-во «Фан». Ташкент 1969 г. Стр-56.

¹¹⁷ Жўрақулов М, Жўрақулова Д. «Шаҳарсозлик ва давлатчиликнинг илк шакллари» //Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. ЎЗР ФА «Фан» нашриёти, Тошкент-Самарқанд 2007 йил. 9-бет.

bukilgan holatda, boshi shimoli-g'arbga qaratilib ko'milgan edi.¹¹⁸ Har bir qabrda mayyitlar alohida-alohida ko'milgan. Har bir qabrda uchburchak, gorizontal shaklda joylashgan zigzag, siniq chiziq va boshqa shu kabi shakllar tasviri mavjud bo'lgan sopol idishlar qo'yilgan. Qabrlarning biridan tosh yorg'uchoq ham topilgan. Tadqiqot davomida arxeologlar mayyitlarning kiyimda, ya'nikim, hayotida foydalangan kiyimida dafn etilganini aniqlashgan. Mayyitning kiyim va bosh kiyimlari ko'plab mayda bezaklar (mayda toshlar yoki buslar) bilan bezatilgan, bu jarayonni jasadning butun tanasi (skeleti) bo'ylab joylashganligini ko'rish mumkin. Ayniqsa, ko'krak qismida juda ko'p bezaklar (buslar) mavjud bo'lib, ular oval shaklida zanjir yoki marjon hosil qiladi. Ipiga tizilgan holda bo'lganligini zig'ir ipining qoldiqlari ko'plab bezak toshlarning teshiklarida saqlanib qolganligidan bilish mumkin. Dafn etilganlarning quloqlari sohasida zarhal kumush uzuklar yoki qo'ng'iroq shaklidagi bronza va oltin sirg'alar, ikkala qo'l suyaklarida ikkita, ba'zan uchta bilaguzuk mavjudligi aniqlangan. Bundan tashqari ba'zi qablardan aylana shaklidagi bronza ko'zgul va bir holatda mayyit kiyimining ko'krak cho'ntagida suyakdan yasalgan nay ham topilgan. Bu o'z navbatida o'sha davr kishilarining madaniyati o'ziga xos taraqqiy etganligini ko'rsatadi deb aytish mumkin. Qolaversa, qablardagi har bir narsaning o'ziga xos joylashuvi ma'lum darajada o'sha davr kiyimining xarakterini qayta tiklashga imkon beradi va dafn marosimi haqida ma'lum darajada tasavvur uyg'otadi. Oltin sirg'alar, zarhal kumush uzuklar va bronza bilaguzuklar, ko'plab quyma munchoqlar esa bronza davri qabilalarining o'ziga xos hashamatli bezaklari va boyliklarining namunasi hisoblanadi. Butun arxeologik majmua, shuningdek, Mo'minobod qabristonining dafn marosimi Andronova madaniyati yodgorliklaridan farq qilmaydi.¹¹⁹ Qabr ashyoviy dalillari orasida bronzadan yasalgan bilaguzuklar aksariyat ko'pchilikni tashkil etadi. Topilmalar orasida son jihatidan karnaygulli yoki qo'ng'iroq shakl sirg'alar, munchoq va mayda munchoqlar ko'pchilikni tashkil qiladi. Bilaguzuklarning uchlari ilon boshi sifat shaklida ishlangan. Oltin suvi berilgan karnaygulsimon sirg'alar Janubiy Sibir va Qozoqiston dashtlarining chorvador qabilalari mozorlarida ham uchraydi. Bunday shakldagi sirg'alar Andronova madaniyatiga xarakterlidir. Mo'minobod qabristonidan topilgan odam bosh chanoqlari (ulardan 2 tasini antropolog V.Ya.Zezenkova o'rgangan) O'rta Osiyoning qadimiy odamlari bilan genetik jihatdan yaqin ekanligini ko'rsatadi. V.Ya.Zezenkova xulosasiga ko'ra, o'rganilgan bosh chanoqlar tip jihatidan Andronova odamlarini eslatmada, ammo ular dolixosefal, ya'ni uzunchoq oval shaklida, andronova

¹¹⁸ Лев Д.Н. "Погребение бронзовой эпохи близ г. Самарканда" // Краткие сообщения. вып 108, изд-во «Наука». Москва 1966 г. Стр-101

¹¹⁹ Аскарлов А. «Могильник эпохи бронзы в Муминабаде» // Краткие сообщения. вып 122, изд-во «Наука». Москва 1970 г. Стр-65.

odamlaridan yuz tuzilishining uzunchoqligi va o'rtacha tor qirra burun hamda bodom qovoqligi bilan ajralib turadi. Mo'minobodliklar aynan mana shu jihatlari bilan Zamonbobo va Chust madaniyati odamlarini eslatadi.¹²⁰

Taniqli antropolog T. A. Trofimova Tozabog'yob madaniyatiga tegishli Ko'kcha 3 qabristoni antropologik seriyasini o'rganganda, uning ichida Andronovo madaniyatiga xos protoevropeoidlar bilan O'rta Osiyoning qadimgi aholisiga xos O'rta yer dengizi tipi aralash uchraganini ta'kidlaydi.¹²¹ Bularning barchasi bir tomondan, O'rta Osiyo bronza davri madaniyatlari aholisining etnik tarkibi qanchalar murakkab ekanligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, turli etnik guruhlar o'rtasida iqtisodiy xo'jalik va etnomadaniy aloqalalarning ko'lami kengayib, chuqurlashib borayotganligi haqida tahliliy xulosalarga olib keladi, ya'ni o'zbek xalqi etnogenezining boshlanishi bronza davriga borib taqalishiga asos beradi.

Mo'minobod qabristoning sanalashtirish bo'yicha ham ba'zi tadqiqotchilar o'rtasida turli qarashlar mavjud. Jumladan, arxeolog olim D.N.Lev ushbu yodgorlik taxminan miloddan avvalgi II ming yillik o'rtalariga mansubligini, arxeolog olim A.Asqarov esa Andronovo madaniyati Tozabog'yob tipidagi bu makonni miloddan avvalgi XIII-X asrlarga va arxeolog olima N.Avanesova esa miloddan avvalgi XX-XIV asrlarga¹²² oidligini ta'kidlaydi. Arxeolog olimlar A.Berdimuradov va B.Rondellilar ham arxeolog olim A.Asqarovning yuqoridagi fikriga qo'shilishadi.¹²³ T.P.Kiyatkina esa ushbu yodgorlik miloddan avvalgi XII-XI asrlarga mansubligi to'g'risida¹²⁴ hamda taqinchoq – bezak, sopol idishlar va boshqalarga qarab Mo'minobod qabristoni miloddan avvalgi XIV - XIII asrlarga oid ekanligi to'g'risida A.Abdurahmonov ma'lumotlar keltirishadi.¹²⁵

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yuqoridagi ma'lumotlar orqali ko'rinib turgani kabi Mo'minobod makoni nafaqat Urgut tumani arxeologiyasida, qolaversa o'zining materiallarga boyligi, yurtimiz tarixining bronza davri muhim elementlarini ko'rsata bera olishi, shuningdek yurtimizdagi etnogenez jarayoni to'g'risida muhim ma'lumotlari bilan vatanimiz tarixida muhim ahamiyat kasb etadi desak xato bo'lmas. Demak, bronza davri Mo'minobod makonidan topilgan suyak qoldiqlarining antropologik tipi O'rta Osiyoning ancha qadim zamonlarda yashagan aholisi tipiga o'xshashligi yuqoridagi ma'lumotlar orqali ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning qarindosh

¹²⁰ Бердимуратов А.Э. «Каталог археологических памятников Узбекистана» Том 1. Самаркандская область. Часть 3. Ургутский район / Бердимуратов А.Э. – Самарканд, 2017 г. Стр-21.

¹²¹ Аскарлов А. «Могильник эпохи бронзы в Муминабаде» // Краткие сообщения. Вып 122, изд-во «Наука». Москва 1970 г. Стр-66.

¹²² Аванесова Н.А. «Археология Средней Азии: энеолит и бронзовый век» // Самарканд 2020 г. Стр-172.

¹²³ Бердимуратов А, Ронделли Б. «Материалы к археологической карте левобережья Зарафшана» // История материальной культуры Узбекистана. Вып 35. Под ред. Ш.Пидаева. Ташкент «Фан» 2006 г. Стр-139.

¹²⁴ Кияткина Т.П. «Палеоантропология западных районов центральной Азии эпохи бронзы» // Изд-во «Дониш», Душанбе 1987 г. Стр-20.

¹²⁵ Абдурахмонов А. «Ургут: тарих ва адабиёт». Тошкент, «Фан» нашриёти 1990 й. 11-12 бет.

ekanliklaridan dalolat berib turadi. Moddiy madaniyat buyumlarida aniqlangan o'xshashliklar esa O'rta Osiyo o'troq qabilalari o'rtasida yaqin moddiy va etnik aloqa bo'lganligini ko'rsatadi. Shulardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, Mo'minobod makoni Urgut tumanida olib borilgan arxeologik qazilma ishlarining eng muhimlaridan biri bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Мирзиёев Ш.М. «Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз». 1-жилд. Тошкент «Ўзбекистон» 2017 й.
2. Аванесова Н.А. «Археология Средней Азии: энеолит и бронзовый век» // Самарканд 2020 г.
3. Абдурахмонов А. “Ургут: тарих ва адабиёт”. Тошкент, “Фан” нашриёти 1990 й.
4. Аскарлов А. «Могильник эпохи бронзы в Муминабаде» // Краткие сообщения. вып 122, изд-во «Наука». Москва 1970 г.
5. Аскарлов А. «Раскопки могильника эпохи бронзы в Муминабаде» // История материальной культуры Узбекистана. Вып 8, изд-во «Фан». Ташкент 1969 г.
6. Бердимуратов А.Э. «Каталог археологических памятников Узбекистана» Том 1. Самаркандская область. Часть 3. Ургутский район / Бердимуратов А.Э. – Самарканд, 2017 г.
7. Бердимуратов А, Ронделли Б. «Материалы к археологической карте левобережья Зарафшана» // История материальной культуры Узбекистана. Вып 35. Под ред. Ш.Пидаева. Ташкент «Фан» 2006 г.
8. Жўракулов М, Жўракулова Д. “Шаҳарсозлик ва давлатчиликнинг илк шакллари” //Самарқанд шахрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. ЎзР ФА “Фан” нашриёти, Тошкент-Самарқанд 2007 йил.
9. Кияткина Т.П. «Палеоантропология западных районов центральной Азии эпохи бронзы» // Изд-во «Дониш», Душанбе 1987 г.
10. Лев Д.Н. “Погребение бронзовой эпохи близ г. Самарканда” // Краткие сообщения. вып 108, изд-во «Наука». Москва 1966 г.